

פירוש האגדות לרשב"א למסכת נדרים

מאת

ליאון אריה פלדמן

ניו-ברונסוויק, ניו-ג'רסי

במסגרת עבודתי על חכמי ספרד וברצלונה אספתי כתבי יד רבים של פירושי רבנו שלמה בן אדרת לאגדות התלמוד. להלן אני מביא את פירושו למסכת נדרים, מוגה וערוך על פי כתבי יד, בצירוף מקורות והערות. והרי כה"י שהשתמשתי בהם להשלמת הטקסט ועריכתו, בלוויית סימניהם.

כ"י א = 265 מיכאל (בספריית בודליאנה, אוקספורד)

כ"י ב = בריטיש מוזיאום, מס' 754

כ"י ג = רומא, וטיקאן, מס' 92

נד' = מהדורת ש. מ. וינברגר (ירושלים תשכ"ו)

ע"י = עין יעקב

פרק אין בין המדר

[ל"ט, ע"ב] שבעה דברים¹ נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן תורה ותשובה² וגן עדן וגיהינום וכסא³ הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח.

דבר⁴ נודע שתחילת המחשבה הוא סוף המעשה⁵, וכולנו מאמינים כן, וכן כל⁶ בעלי הדתות שהעולם מחודש חדוש רצוני לא מחוייב⁷, גם מושכל ראשון, שהוא יתברך לא ברא דבר לתוהו, והוא אומרו⁸ לא תוהו בראה לשבת יצרה. ועיקר הכוונה בבריאת העולם, המין האנושי, כי הוא באמת החלק הנבחר⁹ שבתחתונים, והוא מושל¹⁰ בכל הנבראים השפלים

1. בכ"י ב ו"ג: עשרה דברים.

2. בכ"י א: ותשובה ושמו של משיח. ולפנינו בגמרא: ותשובה גן עדן, ועי' כ"מ (דיקדוקי סופרים, היימן, שיקאגא תש"ג).

3. כ"ה בכ"י ר וכ"פ וכן בעין יעקב ד"ס, אבל לפנינו: כסא הכבוד.

4. בנד' ובע"י: כבר.

5. כוזרי סוף מאמר ג, ס' ע"ג, אברהם בן חייא, מגילת המגילה 52, וראה רבנו בחיי בראשית א (מהדורת שעוועל עמ' יח): „כי תכלית כוונת הבריאה הוא לימות המשיח וזהו תחילת המחשבה סוף המעשה“, ומקור דבריו הם פירושו של רבנו.

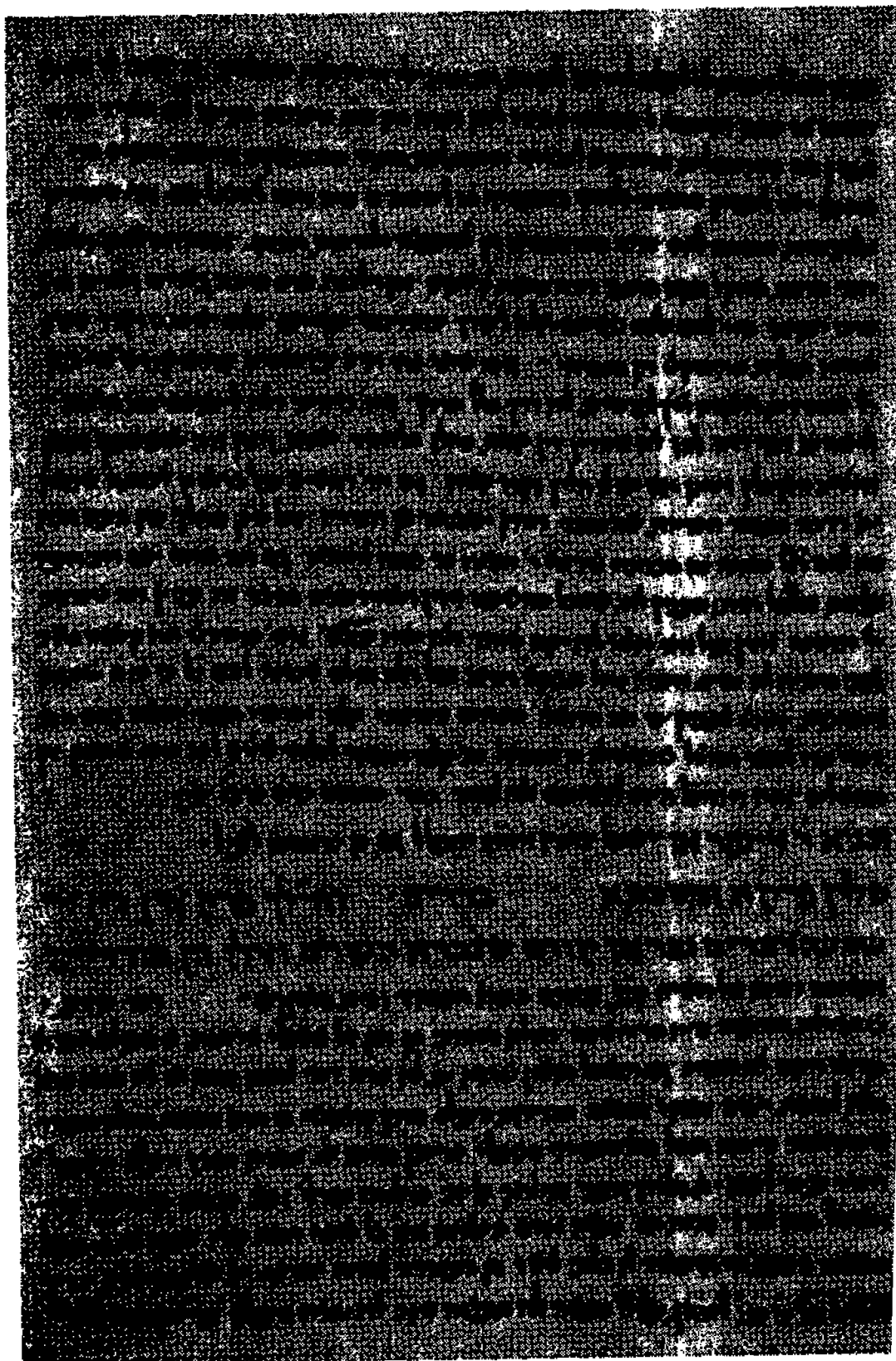
6. בע"י: כלנו מאמינים וכן כל בעלי הדתות.

7. עי' מורה נבוכים ח"ב, פ"כ.

8. ישעיהו מה, יח.

9. בכ"י א ו"ג: הנברא, בכ"י ב: הנכבד.

10. בכ"י א: כי הוא מושל.

ברצון בוראו יתברך, ונברא בעולם¹¹ השפל מכיר עובד לפניו¹² יתברך מלאך גופני כמלאכי עליון מלאכים מופרדים¹³, ועל כן נברא בתחתונים משכיל הוא לבדו, והוא אומרו¹⁴ נעשה אדם בצלמנו, וכתוב¹⁵ כל שתה תחת רגליו.

ואחר שנברא על הכוונה הזאת אי אפשר לו בלתי למוד מה העבודה, ובמה יתרצה עבד אל אדוניו, ועל כן צריך לתורה על כל פנים לנהוג עליה בעשה ולא תעשה, ואם כן לא נברא העולם עד שקדמה לה המחשבה בזמן¹⁶ הזה, ושתקדם גם כן התורה שיצטוו עליה¹⁷.

ומפני שהאדם אינו מוכרח על מעשיו¹⁸, שכך חייבה חכמתו יתברך, והוא נדון על מעשיו, אם כן כל מה שקדמה מחשבת בריאתו ומחשבת התורה על כל פנים הוצרך שתקדמו מחשבת התשובה¹⁹, שאם יחטא אדם שינתן לו זמן לחשוב, שאם לא כן לא היה העולם קיים דור אחד, שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא²⁰. ואחר מעשיו צריך לו ענינים שישולם בהם לפי מעשיו, והם גן עדן וגיהנום, וכסא הכבוד הוא השמים שהעולם התחתון נתלה בהם, והוא עומד ברצון הבורא יתברך בסבת סבובו כדעת מקצת החכמים²¹, אם כן הוצרכה קדימת המחשבה בו²² מלבד שהוא קודם לבריאת העולם השפל לפי דעת בית הלל²³, והוא דעת חכמי המחקר, והשמים נקראו כסא כבודו יתברך, דכתיב²⁴ השמים כסאי והארץ הדום רגלי.

ותכלית כל זה לזמן שהוא נבחר מכל הזמנים ותכליתו, הוא זמן ימות המשיח, שאז כתיב²⁵ שתמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ולא אמר שהמשיח בעצמו קדם, אלא, שמו של משיח, כלומר, מחשבת היותו²⁶, זהו כוונת המאמר הזה.

11. בכ"א: בתוך העולם.

12. בכ"ב: מכיר את בוראו עובר לפניו; בפירוש האגדות לב"ב דף עד, ע"ב כתב רבנו (ראה שנתון בר-אילן, ז-ח (תשכ"ט-תש"ל), עמוד 147): „כי מן הידוע שהכוונה בבריאת המין האנושי להיות עובד ומכיר“, ובחולין ס, ע"ב כתב רבנו: שתכלית הכוונה בבריאת העולם השפל הוא ידענו המין האנושי שהוא בעל שכל מכיר בוראו יתברך וכו'.

13. בכ"א ו-ג: נבדלים, וראה רבנו בפירושו לברכות י, ע"ב: „סוף דבר הוא מלאך מושם בארץ ברצון בוראו כמלאכים העליונים שהם שנויים נפרדים“.

14. בראשית א, כו.

15. תהילים ח, ז.

16. בכ"י ב ו-ג: במין.

17. עי' רמב"ן בהקדמה לספר בראשית, ובע"י הקטע בשיבוש.

18. ראה רמב"ן בראשית כב, א: היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו.

19. מדרש תהילים מז' צג, ג: שבעה דברים שעלו במחשבה קודם בריאת העולם וכו' ומונה שבעת הדברים הנזכרים כאן.

20. קהלת ז, כ.

21. בפירושו למגילה יא, ע"א כתב רבנו: „כבר ידעת שכינו הכתובים השמים וצבאם לכסא יתברך דכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי והכוונה בזה לרוממו יתברך על הכל כי השמים וצבאם על העליונים הרוחנים אם הם מנהיגי העולם השפל בכחם“, ובע"י: שהעולם התחתון נתלה בהם.

22. בע"י: כן.

23. חגיגה יב, ע"א.

24. ישעיה סו, א.

25. שם יא, ט.

26. בכ"א ו-ג: כוונתו, וראה לשון רבנו בחיי בהערה 5.

[שם] דרש רבה²⁶ מאי דכתיב²⁷ שמש ירח עמד זבולה, שמש וירח ברקיע קביעי מאי בעי בזבול²⁸, אלא מלמד שעלו שמש וירח לפני הקב"ה ואמרו לפניו²⁹ רבש"ע, אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירים, וזרקו³⁰ בהם חצים וחניתות, אמר להם הקב"ה: בכל יום משתחוים לכם³¹ ואתם מאירים, בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם, ובכל יום³² זורקים בהם חצים וחניתות, שנאמר³³ לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך.

דבר מפורסם שהנכבד שבבעלי חיים השפלים, המין האיננושי, מפני שהוא בעל שכל, ואין יתרון השכל להבדיל בו בין המתוק והמר, כי גם זו מפעולות הטבע, וכל שאר בעלי חיים משתתפין עמו בזה, רק יתרונו להבדיל בין האמת והשקר ולהכיר בוראו יתברך ולעבוד לפניו. ולא תתכן העבודה הנבחרת בלתי אם ינבא³⁴ אחד מבני אדם, ויצוה על ידו מה שרצהו ית' ומה שלא רצהו, ולולי זה לא נברא העולם השפל. וזה אשר גלו לנו רבותינו עליהם השלום תמיד באמרם³⁵ תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, ואמרו שהתורה נבראת קודם שנברא העולם, ולכוונה זו כמו שפרשתי בהגדה של מעלה ולזה אמרו רבותינו ז"ל³⁶ שמחשבתן של ישראל קדמה לעולם³⁷ וכבר ביאר בתחלת התורה שהמאורות נקבעו ברקיע לקיום השפלים להאיר על הארץ, כאמרו³⁸ ויתן אותם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה. נמצא שתכלית כוונת העולם השפל בתורה, וקיום העולם במאורות כרצון בוראם יתברך, וכל מי שגורם סבת סתירת התורה כמסבב סתירת העולם בכללו, ואם כן כל מה שמטיל שבוש בדברי הנביא המשתלח ובנתינת התורה, סותר את התורה, ואם אין תורה אי אפשר לקיום העולם³⁹, ועם זה נתבטלה כוונת המאורות⁴⁰.

26. לפנינו: רבא, ובנד': רב.

27. חבוק ג, יא.

28. בגמרא: שמש וירח בזבול מאי בעיין והא ברקיע קביעי מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו.

29. בנד' חסר ובכ"ב: אמרו לו.

30. בגמרא: באותה שעה ירה בהם חצים וכו', ובנד': וזרק בהם וכו'.

31. בכ"ב ו"ג: לפניכם, בכ"א: לפני שמש וירח.

32. בגמרא וכן בכ"ב: יום ויום.

33. חבוק שם.

34. בנד': אם יברא הוא יתברך.

35. שבת פח, ע"א.

36. תנחומא נשא יא: שנו רבותנו שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם אלו הן: כסא הכבוד והתורה ובהמ"ק ואבות העולם וישראל, עי' בר"ר פ"א ה: מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר.

37. ראה רבנו בחיי בראשית יא, א (מהדורה שעועל עמ' קכו): וזהו שאמרו מחשבתן של ישראל קדמה וכבר ידעת כי תחלת המחשבה סוף המעשה. וראה רבנו בפירושו לברכות ו, ע"א: והעיד שאנו ראשית המחשבה בבריאת העולם. ושב לב, ע"א: דע שישראל ראשית המחשבה בעולם השפל מפני שהם מקבלי התורה שבה.

38. בראשית א, יו.

39. ירמיהו לג, כה.

40. בחולין כתב רבנו: „תכלית המבוקש ממנו קיום העולם, וקיום העולם בישראל שנא' אם לא בריתי וגו' ונמצא קיום העולם עומד על הלבנה”.

וכאילו אינם צריכים להיות ברקיע להאיר על הארץ, רק ראוי להסתלק ולעלות משם כדי שלא תגיע תועלתם לעולם השפל כלל.

וזהו מאמרם שאמרו שעלו השמש והירח ממקומם מן הרקיע לזבול עד שינתן דין למשה רבינו ע"ה, השליח הנאמן בכל בית השם יתברך, שהיה קרח מטיל שבוש בשליחותו⁴¹.

גם יש לך לדעת, כי בהרבה מקומות בהגדות מספרים ענינים קובעים בלבבות, כי השגחתו יתברך על כל פרטי מעשה בני האדם, כדי לשרש דעת המתפלספים שמסלקין ההשגחה מן הפרטים⁴². גם רומזים לנו במשלים תמיד שכל פעולותיו יתברך ברצון מכוון, ובקו היושר והאמת, וכאילו שאלוהו והשיב, והוא אמרם⁴³ כל מעשה בראשית לדעתם נבראו, ואמרו⁴⁴ אמרה לבנה לפני הקב"ה וכו'.

אמרו להועיל הכוונה הזו בעצמה אמרו כאן, כי השמש והירח עלו מן הרקיע שנקבעו שם לזבול קדשו, ואמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם מוטב, כי יש תורה ויש עולם, ואם לאו אין תורה ואין עולם. ואמר להם הקב"ה כי מפני שוטים אלו שקלקלו אי אפשר לבטל את העולם, שגם לירח ולשמש עובדין ואין העולם מתבטל, אלא עולם כמנהגו נוהג כי כן יסד המלך יתברך, ואלו הם חצים וחניתות שזורקים להם בכל יום, ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, וכענין שאמרו בע"ז בפרק רבי ישמעאל⁴⁵ שאל הגמון את ר' ישמעאל אם אין צורך בע"ז מפני מה אינו מבטלה, אמר להם, אם לדבר אחד יהיו עובדין הייתי אומר כן אלא הם עובדין לחמה וללבנה, ואם כן יאבד עולמו מפני השוטים, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין.

סליק מסכת נדרים תהלה לבורא ערבים ושחרים.

41. עי' פירוש הר"ן וח"א להמהרש"א.

42. עי' מורה נבוכים ג, יח.

43. ר"ה יא, ע"א.

44. חולין ס, ע"ב, ובפירושו כתב רבנו שם: „כבר העירותי במקצת המקומות שהמשיכו רבותינו ז"ל עניני בריאת הנבראים על הדרך הזה כאלו השם יתברך לא ברא נברא על צד מה שהם בצורתם ותכונתם אלא אחר שהסכים עם כל אחד מהנבראים באיזה תכונה יברא".

45. עבודה זרה נד, ע"ב: „שאלו את הזקנים ברומי: אם אין רצונו בעבודת כוכבים למה אינו מבטלה, א"ל אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדים היה מבטלו, ה"ה עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים, אמר להן א"כ יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויניח דבר שצורך לעולם בו". ועי' דק"ס.